

Diasporayı yeniden düşünmek: Diaspora teorisi ve Modern Diasporanın Temel Parametreleri

Ergin Ulusoy¹

Özet

Bu makalede diaspora teorisinin iki temel yaklaşımı tanıtılmakta ve bunlardan biri olan 'modern diaspora yaklaşımı' analiz edilmektedir. Modern diaspora yaklaşımı, diasporanın küreselleşme ve ulus-aşırılışma olguları ile etkileşimli biçimde kazandığı yeni anlam üzerinden biçimlenmekte ve kültürlerarasılık, diyalojik toplumsallık, gelişimci bireycilik gibi bir takım unsurlara vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan modern yaklaşım için diaspora, liberal sistemlerdeki demokratikleşme sorununa ilişkin bir konudur. Çalışma, modern yaklaşımın açıklanabilmesi amacıyla diasporanın kavramsallığına odaklanarak onu meydana getiren temel parametreleri ele almakta, klasik yaklaşımla mukayeseli şekilde modern yaklaşımdaki ana izleği gözler önüne sermeye çalışılmaktadır. Göçten ayrı bir disiplin olarak tanımlanan diaspora çalışmaları, dünyada 1980'li yıllardan beri gündemde olmasına karşın, Türkiye'de çok yetkin bir kısım araştırmacı ve akademisyen dışında gereken ilgiyi görememiştir. Diaspora, Türkiye'de halen göçün kapsamı içerisindeki bir konu olarak düşünülmekte ve farklı bir disiplinin paradigmaları altında değerlendirilmeye mahkûm edilmektedir. Çalışma, diasporanın Türkiye'de eksik kaldığı düşünülen teorik bağlamına yönelik bir açıklama getirmeyi, modern yaklaşımların Türkiye orijinli çalışmalar açısından ne denli önemli ve işlevsel olduğunu ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Diaspora; göç; ulus-aşırılışma; küreselleşme.

Giriş

Diaspora kavramsal bakımdan uzun bir süre yalnızca trajik olaylar yaşamış ve anayurtlarından sürgün edilmiş toplulukları tanımlayan bir terim olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda diaspora çalışmalarının sınırı da Filistinli, Yahudi, Ermeni, Afrikalı kitlelerle sınırlı kalmıştır. Ancak özellikle I. ve II. Dünya Savaşları sonrası yaşanan göç, diasporaları yalnızca kültürel değil, siyasi ve ekonomik açıdan da en önemli konulardan biri haline getirmiştir. Böylece göçle birlikte diaspora olgusunda da yeni konjonktüre uygun bir takım değişimler gözlemlenmeye başlamıştır. Artık diaspora yalnızca sürgün edilmiş toplulukları tanımlamak için kullanılan bir terim olmaktan çıkmış ve göçün nihayete erdiği nokta olarak yeni bir toplumsal konum kazanmıştır.

¹ Dr. Engin Ulusoy, Kara Harp Akademisi, Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye.
E-posta: erginulusoy@hotmail.com

Özellikle Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte küreselleşmenin yaygınlaşması diasporanın gelişiminde bir çarpan etkisi yaratmıştır. Küreselleşmenin bir olgu ve süreç olarak güçlenmesi mal, insan ve bilgi akışlarındaki hız ve yoğunluğun artmasıyla şekillenmektedir. Bu anlamda diasporalaşma ile küreselleşme birbirilerine bağımlı iki kavramdır. Artan göç ve mal mübadelesiyle birlikte bilginin internet ve gelişmiş iletişim olanakları sayesinde zaman ve mekân kısıtlamasından kurtulması, devletlerarasındaki formel alanın dışında ferdi ve tüzel ağlar ve bağlar kurarak bir tür birikinti yaratmaya başlamıştır. Bu birikintiler zamanla artarak ve toplanarak bugün ulus-aşırı alanlar olarak bildiğimiz alanları ortaya çıkartmıştır. Diasporalar bugün söz konusu ulus-aşırı alanların örnek toplulukları olarak resmedilmektedir. Kazandığı yeni anlam içerisinde diasporanın kavranışı, artık her türden göçün sönümlendiği noktada yerleşikleşmek, toplumsallaşmak ve politikleşmek arzu ve iradeleriyle ortaya çıkan toplumsallıklara işaret etmektedir.

Diasporanın yaşadığı bu dönüşüm bir disiplin olarak onun içerisindeki yorumlara ve tartışmalara da yansımıştır. Bu doğrultuda 1980'lere dek klasik yaklaşımların egemenliğinde değerlendirilen ve akademik çalışmaların çok da popüler bir parçası olmayan diaspora, gelişmeye başlamasıyla birlikte modern yaklaşım adı verilen yenilikçi bir bakış açısı doğurmuştur. Bu yeni anlayışla birlikte diaspora çalışmaları yalnızca akademik camiada değil aynı zamanda akademi dışındaki ilgilerin de önemli bir konusu haline gelmiştir. Diaspora teorisi bugün, klasik ve modern olmak üzere iki yaklaşımın çatısı altında analiz edilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, küreselleşme ve ulus-aşırılaşma süreçlerinin güçlenerek devam etmesi ve post-modern itirazlarla yeniden biçimlenen toplum ve devlet yapıları, modern diaspora yaklaşımlarına büyük bir gereksinim duyulduğunu ve diasporanın artık giderek modern yaklaşım çerçevesinde ele alındığını göstermektedir.

Öte yandan dünyada göçten ayrı bir disiplin olarak 30 yıldan fazla bir süredir kabul edilmiş olan diaspora çalışmaları, Türkiye'de gereken ilgiyi görmemiştir. Türkiye, tüm dünyaya dağılmış en büyük diasporik topluluklardan birine kaynaklık etmesine karşın, Türkiye'deki akademik çevreler, az sayıdaki yetkin isim dışında, konuya uzak kalmıştır. Türkiye'de genel eğilim diasporayı hala daha 1960'ların işgücü göçlerinin nostaljisi ve göç disiplini paradigmaları altında yorumlamak ve genellikle de Batılı ülkelerdeki lobicilik faaliyetleri ile ilişkisi içinde değerlendirmek yönündedir. Oysa bugün gelişmiş ülkelerde diaspora disiplini yeni devlet sistemleri ve toplum yapılarının öngörülmesinde ve kurulmasında çok önemli bir çalışma alanı olarak görülmektedir.

Makalemiz bu açıdan, Türkiye'de daha önce üzerinde çok sınırlı sayıda çalışma yapılmış olan diaspora teorisini tanıtmayı, açıklamayı ve modern diaspora yaklaşımlarının Türkiye'de yurtdışında yaşayan Türkler konusunda yapılan çalışmalar için ne denli önemli ve işlevsel bir temel teşkil ettiğini ortaya

koymayı amaçlamaktadır. Kapsamlı ve uzun araştırmalara dayanan bir doktora tezinden derlenen bu makale, disiplinler arası bir çalışma örneği olmasının yanı sıra, yabancı literatür konusunda da önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Makale içerisinde öncelikle diaspora teorisi klasik ve modern yaklaşımlar üzerinden açıklanmakta, akabinde modern yaklaşım üzerinden diasporanın temel parametreleri olarak tespit edilen göç, ulus-aşırılama, küreselleşme, ulus-devlet, vatandaşlık, diasporik bilinç, mobilite ve organizasyon gibi unsurlara odaklanılmakta ve son olarak da diasporaların sınıflandırılmasına ilişkin bilgi verilerek çalışma tamamlanmaktadır.

Diasporayı Yeniden Düşünmek: Klasik ve Modern Yaklaşımlar

“İnsanlar, tarihin ilk sayfalarından bu yana sürekli bir yer değiştirme hali içinde olmuştur, ancak bu yer değiştirmelerin hepsi diaspora olarak tanımlanamaz. İnsanların her yer değiştirmesi diaspora olarak adlandırılmıyorsa, o halde diasporayı farklı kılan nedir?” (Butler, 2001, s. 190)

Diaspora kavramı sözlük anlamı itibarıyla; “herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer; herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu” (TDK Sözlük, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts Erişim: 15.01.2014) demektir. Uluslararası Göç Örgütü’ne (IOM, <http://www.iom.md/index.php/programs/migration-development/diaspora> Erişim: 20.05.2014) göre diaspora, “vatanından ayrılmış, fakat bağlarını sürdüren, etnik ve ulusal toplum üyeleri” biçiminde tanımlanmaktadır. Etimolojik kökenlerine inildiğinde ise diaspora sözcüğünün kullanımını eski Yunan’a kadar götürmek mümkündür. Yunanca ‘ile’ ya da ‘sonucunda’ anlamına gelen dia kelimesiyle ‘dağılma’ anlamına gelen speiro sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan kavram, Antik Yunan’da, “bir anakentten (metropolis) çıkan insanların göç veya kolonizasyonunu tarif etmek için kullanılmıştır.” (Cohen, 1997, s. ix) Bununla birlikte “çok kısa bir zaman öncesine kadar, çok geniş Ermeni, Yunan ve Afrika diasporaları kayıtlarının bulunmasına rağmen, bu kavram daha çok Yahudilerin sürgün sonrası dağılmalarını” (Butler, 2001, 190-192) ifade eden bir sözcük olarak tercih edilmiştir. Öte yandan Alinia’nın (2007, s. 32) da belirttiği gibi sperm kelimesinin “*speiro*” sözcüğünden geliyor olması diasporanın cinsiyetçi ve maskülen bir kavram olduğu yönündeki eleştirilere neden olmaktadır.

Diasporanın kavramsal boyutu üzerindeki görüşler, bugün küreselleşmenin baskın bir süreç haline gelmesiyle birlikte gerek çok kültürlülüğü ve sosyal çeşitliliği kaçınılmaz kılan üretim, tüketim ve yaşama biçimleri gerekse de bunlara bağlı olarak ortaya çıkan ekonomi, siyaset ve insan hareketlerindeki küresel akışkanlık nedeniyelerinin dönüşümler geçirmektedir.

Michelle Reis'in (2004) Uluslararası Göç Dergisi'nde yayınlanan makalesinde de belirttiği üzere; klasik diaspora yaklaşımları Yahudi Diasporası'nın tarihsel deneyimini başlangıç noktası olarak almaktadırlar. Bu yaklaşım çerçevesinde şekillenen diaspora kavramı, merkezîyetçi bir yaklaşımın anlamını kuvvetlendirme amacı taşıyan kimlik unsurlarından biri olarak var olmaktadır. Bu bağlamda "diaspora, eski kavranışları doğrultusunda, diaspora ile diğer gruplar arasındaki bazı kültürel farklılıkları ima etmektedir." (Beck'ten aktaran Faist, 2010, s. 15) Diasporanın klasik yani, "daha eski kavranışları, üyelerinin sosyal açıdan (politik, ekonomik, kültürel açılardan) *mesken ülkelerine*² tam olarak entegre olmadığını, çoğunluk gruplarıyla aralarına sınırlar koyduklarını ve o sınırları koruduklarını ima etmektedir. Diasporanın bu kavranışı sıklıkla baskın bir çoğunluğun diaspora gruplarına karşı uyguladığı ayrımcılığa ilişkin bir sınır muhafazası ile alakalıdır." (Bhabha'dan aktaran Faist, 2010, s. 13) Böylece diasporanın kimlik ekseninde şekillenen varlığı kuşaklar arası aktarım yoluyla yaşama imkânı bulabilmekte; bireyler, diaspora çatısı altında 'diğerleriyle' buluşup birleşebilmektedir. Bu noktada amaca ulaşılabilmesi, soyutlaştırılan kökene ilişkin hafıza ve değerlerin sembolleştirilmesi, seremonileştirilmesi ve gelenekleştirilmesi ile mümkündür (Bruneau, 2010, s. 35-51).

Bu sayede diasporik siyaset, gerek kökenle ve diğer diasporik yerleşim alanlarıyla kurulan her türden aşkın bağlantılar gerekse de ağ içerisinde yer alan unsurların yaratacağı etkilerle ulus-aşırı siyasi alan içerisinde resmedilebilecektir. Bu durumda Michelle Laguere'in de (2006, s. 163) belirttiği üzere;

"diasporik siyaset çalışmaları bizçi, diasporik siyasetin ulus devlet siyasetinin görünürdeki karakterine eklediği hareketlilikten dolayı yalnızca ulus kavramının varoluşsallaştırılmasına veya yeniden ele alınmasına değil, aynı zamanda bunu diasporanın kavranışı konusuna da uygulamamız için zorlayarak diaspora ve ulus-aşırıcılığın, sosyal bilimlerin cemaat, toplumsal alan, bağlılık gibi temel kavramlarını sorgulamak ve yeniden tanılamak için önemli birer unsur haline gelmesini" sağlar.

Bu nedenledir ki, "ulus-aşırı veya diasporik bir bakış açısının, ulus-aşırı toplumsal alanlar gibi kendine özgü, emsalsiz toplumsal formasyonlar ve sınır-ötesi hareketler sürecinde yeni anlamlar kazanan vatandaşlık veya yerel politikalar gibi eski ulusal, uluslararası ve yerel kurumların tümüyle mücadele edebilmesi gerekir." (Faist, 2010, s. 33-34) Bu bağlamda bugüne dek ortaya konan diaspora çalışmaları genellikle dört farklı grubun üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle kabul edilen bir tasnif olarak Robin Cohen'in (1997,

² *Mesken ülke* terimi, yabancı metinlerde geçen 'host country' ifadesine karşılık olarak üretilen yaşanılan ülke, yerleşilen ülke, ikamet edilen ülke gibi uzun ve her biri farklı bir anlama vurgu yapan karşılıkların yerine ilk kez bu çalışmanın geliştirdiği bir karşılık olarak kullanılmıştır. Böylece İngilizcedeki host country kavramı eşdeğerlik arz eden bir kelime ile karşılanmış, root-host country kavramlaştırmaları köken-mesken ülke şeklinde pratik ve doğru bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır.

S. 178) diaspora tasnifini dikkate alacak olursak, başlangıcı itibarıyla dört temel diasporanın varlığından söz etmek mümkündür. Bu diasporalar; A.B.D.'deki Afrika ve İrlanda diasporaları, özellikle A.B.D., Fransa başta olmak üzere Avrupa, Avustralya ve bazı Güney Amerika ülkelerine dağılmış olan Ermeni diasporası ve yine özellikle Ortadoğu ve Avrupa'ya dağılmış olan Filistin diasporasıdır. Söz konusu diasporaların ortak ve en baskın özelliği, her birinde de insanların köken ülkelerinden büyük trajediler sonucu ve zorla gönderilmiş olmalarıdır. Diaspora kavramını, ortaya çıkışları itibarıyla 'sürgün' olarak nitelendirilebilecek bu topluluklar üzerinden anlamlandırmak, onu, kaçınılmaz şekilde özcü ve öznel nitelikler taşıyan bir tanıma sürüklemektedir.

Bu nedenledir ki, küreselleşmenin etkisi hissedilir hale gelene dek, diaspora çalışmalarında özcü ve öznel yaklaşımlar hâkim olmuştur. Butler'ın (2001, s. 200-203) etnografik yaklaşım adını verdiği bu yaklaşımların önde gelen isimlerinden biri olan William Safran diasporayı; "tarihi anavatanından talihsiz bir sebeple kovulmuş, kendi anavatanına ve orada ya da diğer yerlerde yaşayan vatandaşlarına karşı sadakatini korumuş, kendi etnik kimliğinin de bilincinde olan toplumdur" (Safran, 1991, s. 83-91) şeklinde tarif etmiş ve diasporanın özelliklerini tanımlamak için şöyle bir liste sunmuştur:

- İki ya da daha fazla yere dağılım,
- Ortak bir anavatan mitolojisi,
- Göç edilen ülkeden yabancılaşma,
- Anavatanına dönme isteği,
- Anavatanla devam eden ilişkiler.

Robin Cohen (1996, s. 515) ise, onun bu tanımlaması ve listesi üzerinde çalışmış ve başka bir özellik olan 'etnik milliyet bilinci' ve anavatanında yaşamayan bir grubun anavatanına dönme ya da diasporada kalmayı seçebilme olasılığı üzerinde durmuştur. Ona göre, bir topluluğu diaspora olarak nitelendirebilmek için şu dokuz özellikten çoğunun o toplulukta bulunması gereklidir:

- Köken anayurttan, genellikle açlık ve baskı gibi trajik bir olay sonucu iki veya daha fazla yabancı bölgeye dağılmak,
- Bazı durumlarda, anayurttan iş, ticaret veya kolonyalist nedenlerle dağılmak,
- Konumu, tarihi ve başarıları dâhil olarak anayurda ilişkin kolektif bir hafıza ve mit olması,
- Varsayılan tarihi yurdun idealleştirilmesi ve bu yurdun korunması, inşası, güvenliği, refahı ve hatta yaratılmasına yönelik kolektif taahhüt,

- Kolektif tasvip bulan bir dönüş hareketinin gelişimi,
- Farklılık, ortak tarih ve ortak gelecek düşüncesine dayalı ve uzun süre korunan güçlü bir etnik grup bilinci,
- İçinde yaşanan toplumlara sorunlu ilişki, en azından kabul edilmeme veya grubun başına bir başka felaketin gelme ihtimali,
- Diğer ülkelerde yaşayan topluluk üyeleri ile dayanışma ve sempati,
- İçinde yaşanan ülkede çoğulculuğa geçit veren bir ortamda varlığı sürdürme olasılığı.

Yukarıdaki maddeler ışığında düşünüldüğünde klasik veya Butler'ın (2001) özellikle vurguladığı şekliyle etnografik yaklaşımın; kendi dar kalıplarına hapsolmuş, toplumsal kurgusunu ortaya çıkışı bağlamında yaratmış ve bu kurgu üzerinde inşa olmuş, içten içe tükenen bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu özellikler, küreselleşme ve ulus-aşırı alanların ve ağların ortaya çıkmasıyla birlikte, klasik anlayışın tanımladığı diaspora kimliğini giderek marjinalleştirmiş ve eski önemini yitirmesine yol açmıştır.

Modern yaklaşımlar ise, diaspora çalışmalarını herhangi bir kültürel merkezliğin veya Yahudi Diasporası gibi örnek diasporaların dominantlığında incelemek fikrine karşıdır. Modern yaklaşımlarda çalışmaların niceliğini ve niteliğini belirleyen temel etmenler, ulus-aşırılaşma ve küreselleşmedir. Bu doğrultuda “diasporanın yeni kavranışları ulus boyutlu bir yayılım içerisinde kültürel melezmeye vurgu yapmaktadır.” (Bhabha'dan aktaran Faist, 2010, s. 45-46) Dolayısıyla kavramın süreç içerisinde kazandığı yeni anlam, küreselleşmenin giderek görünürlük kazanmasına ve ulus devletin zayıflamasına paralel olarak, her türden göç ve dağılmanın sonuçlarıyla ilişkili hale gelmiştir. Böylece Tölölyan'ın (2012, s. 4) da belirttiği üzere diasporanın kavramının semantik alanı; göçmen, gurbetçi, mülteci, misafir işçi, sürgün, deniz aşırı topluluk ve etnik cemaat terimleriyle paylaşılmaya başlanmış ve diasporalar ulus-aşırı alanların örnek toplulukları haline gelmişlerdir.

Bu anlamda Tölölyan'ın yazısından da anlaşılacağı üzere artık en etno-sentrik ve kapalı diasporalar dahi modern yaklaşımların tanımlamalarından ve yöntemlerinden etkilenmeye başlamışlardır. Dolayısıyla günümüzde diaspora kavramı, kan bağlarıyla belirlenen istikrarlı oluşumlar değil, dağınık nüfuslar ve/veya memleketler boyunca gerçek ve hayali bağlantıları devam ettiren merkezi olmayan kültürel oluşumlardır. Yeniden kavramsallaştırılmış haliyle dispoaralar; ... yurdundan uzaklaştırılmış/dağılmış insanların amaç birliğinden ziyade farklı, karma ve heterojen kimlikleri barındıran geçirgen ve sürekli dönüşen sosyal ve kültürel oluşumlar olarak anlaşılır” (Georgiu'dan aktaran Ataman 2012, s. 53).

Michelle Reis'in (2004, s. 45-46) dikkat çektiği gibi, değişen koşullarla birlikte yer değiştirmelerin koşullarında da değişmeler olmakta ve bu durum

'fırsat kollayan' yeni diaspora örneklerini yaratmaktadır. Küreselleşme süreciyle yaygınlaşan ve kolaylaşan iş takipleri ve küresel iş fırsatları, emekli göçleri, öne çıkan eğitim fırsatları ve insanların birbirleriyle olan etkileşimlerini hızlandırıp yoğunlaştıran her türden yurt dışı seyahatler ve internet, modern diaspora süreçlerinin canlandırılmasında etkili olmuştur. Böylece diaspora küreselleşmeyle yoğun etkileşim içerisinde olan ve her alanda hızla gelişen bir olgu olarak hem siyasi hem de toplumsal açıdan görünürlük kazanmıştır. Şu halde modern yaklaşım açısından diaspora; etnografik yaklaşımlarla kıyaslandığında daha modernize olmuş, açık, köken ülke ve değerlerle bağlarını sembolik bağlar düzeyinde koruyan, mesken ülkeyle entegre bir hayat yaşama iradesi geliştirmiş, sosyolojik bir totem veya mit üzerinden oluşmamış ya da bu bu şekilde oluşmuş olan zihniyetler ve/veya mekanizmalarla ilişkisini hafifletmiş, siyasi bağlamı daha kuvvetli, liberal anlayışlı örgütlenmeleri ele almaktadır. Ayhan Kaya bu doğrultudaki tanımında diasporayı; “geri dönüş mitinden uzaklaşmış ve yeni toprakları kendilerine vatan edinmiş toplumsal gruplar” olarak nitelendirir. Ona göre, “diasporanın kesinlikle küreselleşmeye ve kapitalizme dayalı oluşan bir süreç olduğu konusunda uzlaşma vardır.” (Kaya, 2000, s. 62) Dolayısıyla birbirleriyle geliştirdikleri karşılıklı pozitif etkileşimden ötürü diasporalaşma ve küreselleşme, çağdaş süreçler olarak ele alınabilir hale gelmiştir.

Bu doğrultuda Patricia Goff'tan (2000) alıntılanan aşağıdaki maddeler küreselleşmenin diaspora ile alakasının söz konusu perspektif dahilinde ele alınmasında faydalı bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır:

- 1- Telekomünikasyon ve ulaştırmada meydana gelen önemli teknolojik gelişmelerin incelenmesi,
- 2- Egemenlikte Westfalya tarzı modellerin reddine ilişkin post-kolonial/post-modernist bir perspektif sağlanması
- 3- Küreselleşmenin, büyük ölçüde kabul edildiği üzere; II. Dünya Savaşı sonrası küresel ekonomideki çeşitli gelişmelerin, sınırların artık aşınmaya başladığı iddiası çerçevesinde, ulus devletle ilişkisi bağlamında analizi.

Modern yaklaşımlarda, diasporanın ulus-aşırı alanda var oluşu ve ulus-aşırı alanda kurduğu ağların yeni sosyal alanlar yarattığı üzerinde durulmaktadır. Bu bakımdan küreselleşme ve onun parametrelerinin diaspora ve diasporanın üzerinde yükseldiği dinamikler ile bir ilişki içerisinde geliştiği ve oldukça büyük bir dinamizm yarattığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla, “diasporaların ulus-aşırı topluluklar olarak anılabilmesi için diasporik grup mensuplarının göç alan ülke ile sosyal ve sembolik bağlar geliştirmiş olması gereklidir.” (Faist, 2003, s. 282) Yani, diasporanın yeni yaklaşım çerçevesinde şekillenen tanımına göre, sembolik bağlar ve ulus-aşırı ağlar/alanlar aracılığı ile oluşturduğu bağlanma yalnızca köken ülkeye veya değerlere doğru değildir. Mesken ülke ve onun değerleri ile de son derece gerçekçi bağlar kurmayı, her iki taraf açısından da anlamlı ilişkiler geliştirmeyi mecburi kılmaktadır.

Bu noktada gerçekçi bağlar kurmaktan kasıt, toplumsal düzlemde hissedilir ve görülebilir bağlardır. Zira diasporalar, “somut toplumsal bağlara sahip olmak zorunda değildir. Anavatan hatırasının kendisini öncelikli olarak sembolik bağlarla ifade etmesi mümkün” (Faist, 2003, s. 282) olduğu gibi, mesken ülkesiyle de yeni sembolik bağlar oluşturabilir. Bu bağların her iki yöne doğru da bir hissedilebilirliği olması gerekir. Böylece ulus-aşırı alanlar içerisinde ulusal yapıların sınırlarını aşabilen yeni ya da gelişmiş sosyal ve kültürel kimlikler, çoğul ve farklılaşmış aidiyetler ortaya çıkabilir.

Bununla birlikte, diasporaların zaman-mekân boyutunda ele alınmalarının zorunluluğu düşünüldüğünde; kurulacak iki yönlü bağlar, ulus altı boyutta her zaman, bir tahakküm obezi olan ulus-devletin tehdidi altında olacaktır. Fakat sonuçta ulus-devletin her şeye karşın baskın aktör olarak kuralları belirlemesi ve koşulları etkilemesi, otoritenin baskısıyla gelişen ulus-aşırı ağların ve bağların, otoriteyi kuşatan ve sönmüleyen yeni ulus-aşırı alanlar yaratmasını da kaçınılmaz kılacaktır. Etnografik yaklaşımların ulus-devletle kurduğu varoluşsal antagonizma, modern yaklaşımla ulus devlet arasında kesif bir mücadeleye dönüşmektedir. “Zira bulunduğu zamanı ve mekânı sahiplenme savaşında olan ulus kimliğinin ‘ötekini’ algılayışı, diasporik kimliklerin kendilerini ortaya koymalarına sürekli engeller koyar.” (Sunata, 2012, 480) Ancak sivil toplumun yükselişi, yönetim ve yerleşme modelleri ve giderek daha da liberalleşen (siyasal anlamda) toplumsal hayat, ulus devletleri çok kültürlülüğe doğru zorlamaktadır.

Bu sebeple çalışmamız bağlamında dikkat edilmesi gereken şey, diasporaların ve göçün yüklenicilerinden olduğu ulus-aşırı alanların sanayi çağı sonrası devlet ve toplum yapılanmalarını ne şekilde bir dönüşüme uğratacağıdır. Zira merkezde bulunan Batılı ulus devletler göçü güvenlik, ekonomik refah ve ‘ulusal çıkar’ gibi paradigmlar üzerinden bir demokrasi sorunu haline getirmeye çabalamaktadırlar. Bu yüzden, söz konusu devletlerin ve toplumların bir parçası olarak yaşayan politize insanlardan oluşmuş diasporaların etkinliği ve etkililiği, demokrasinin yaygınlaşması ve içselleştirilmesi açısından son derece önemlidir.

Yine aynı bağlam altında belirtmemiz gerekir ki, diasporanın kavramsal ve olgusal açıdan yaşadığı tüm gelişmelere karşın, klasik diasporalar, ötekileştirilmelerine sebep olduklarını düşündükleri mesken ülke ideolojisinin veya etnik kimliğinin ulusçu yapılar altında kendileriyle antagonistik bir ilişkiye geçerek yeniden üretilmesini olanaklı kılmaktadır. Böylesi bir antagonistik ilişki her iki tarafı da marjinalleşme ve aşırılığa eğilimine sokabilecek toplumsal güvensizlikleri tetiklemekte ve ucu yabancı düşmanlığına, ırkçılığa, varabilen çatışma ve bölünmelere yol açmaktadır. Bu durum, diaspora açısından bakıldığında, etnografik yaklaşımın her türlü merkezîyetçi düşünceye açık, kendi kendini ötekileştirerek ayakta kalan tözcü bir gelenek geliştirdiğini ortaya koymaktadır.

Bu noktada, diasporanın küresel güvenlik paradigmalarına dahil edilmesinin sebeplerinden biri olan köktenci cemaat yapılanmaları, etnografik minvaldeki anlayışların bugünün karmaşık dünyasında doğurduğu gerçek sonuçlara işaret etmesi açısından oldukça önemlidir. Zira bilhassa dini bir anlayışın hâkimiyetiyle tanımlanan bu tür klasik diasporik yapılar, çeşitli terör örgütleri, istihbarat örgütleri, organize suç unsurları ve yer-altı örgütlenmeleri gibi pek çok farklı unsurla etkileşime girmeye açıktır. Bu tür klasik yapılarda iktidar mesken ülke toplumu ve devletiyle değerlere dayalı bir çatışma durumundan beslendiğinden (ki bunun mesken ülke siyaseti içerisindeki alıcıları ile organik bir karşılıklılık içerdiği belirtilmelidir) çok kültürlü ve hümanist bir diyalojik toplum ideali imkânsızlaşmaktadır. Burada diyalojikten (Giddens, 1994, s. 115-116) kasıt, toplumu oluşturan farklı grupların birbirleriyle uzlaşma şartı taşımayan bir süreçte diyaloga geçmeleri ve mümkün olursa ilerleyen safhalarda müzakereci ve dayanışmacı süreçler geliştirmeleridir.

Diasporanın yeni anlamı altında kazandığı önem, onu giderek daha siyasi ve pragmatik bir düzleme çekmektedir. Bu bakımdan diaspora; hâkim unsurların bilinçli veya bilinçsiz, sistemli veya kendiliğinden gelişen şekilde uyguladıkları ötekileştirme, uzaklaştırma, yalıtma ve asimilasyona varoluşsal bir cevap niteliğindedir. Diasporada yaşayanlar, mesken ülkede kalıcı olmak, orada yaşamak ve kök salmak, mesken ülkenin toplumuna ve yaşantısına entegre olmak iradesindedirler. Ancak söz konusu entegrasyon vizyonu, asimilasyona karşı ve onunla mücadele eden bir çerçevededir. Böylece kurumsallaşmış kimliği ve farklılıklarla(da) birlik sloganı ile amaç ve vizyonunu görünürleştiren diaspora, siyasetin yalnızca nesnesi değil, aynı zamanda öznesi de olabilme fırsatını yakalamıştır.

Modern Diasporanın Temel Parametreleri

Diaspora çalışmalarında modern yaklaşımın kavramsal çerçevesi ölçüt olarak alındığında diasporaların ayrışmasına ilişkin bir değerlendirme yapabilmek de mümkün olmaktadır. Başka bir ifadeyle modern yaklaşımlar diaspora için bir analiz çerçevesi ortaya koyabilmekte ve buna göre bir diasporanın modern mi yoksa klasik yapıda mı olduğunu açıklayabilmektedir. Söz konusu analiz çerçevesinin unsurları göç, diasporik bilinç, ulus-aşınlaşma, vatandaşlık ve organizasyon ve mobilizasyon öğeleridir.

Buna göre göç, diasporanın varoluşsal bir bileşenidir. Zira diaspora, göçün belirli bir coğrafyada yerleşikleşmek ve toplumsallaşmak arzu ve iradesi gösterdiği noktada ortaya çıkmaktadır. Göçle karşılıklı ve etkin bir şekilde gerçekleşen taşınmalar “(...) göç veren ve alan ülkeler arasında sadece göçmenlerin değil, fakat aynı zamanda malların, bilginin, sembollerin ve kültürel pratiklerin de kapsandığı döngüsel bir değişime yükselme sağlarlar” (Faist, 2003, s. 31).

Bununla birlikte gelişen enformasyon olanakları sayesinde göç sonucu yeni ve yeniden tanımlanan ilişkiler de diasporanın niteliğini etkiler. “Bu tür bağlantılar bireyler ve gruplar için hayati kaynakları sağlar ve ‘sosyal sermaye’ olarak da düşünülebilir” (Castles, 2008, s. 37). Göçün niteliği ise diasporanın ne tür bir diaspora olduğu veya diasporanın hangi yöne doğru bir gelişim gösterebileceği konusunda bilgi sağlamaktadır. Zira “uluslararası boyutta gerçekleşen göçler bağlamında, bireyin kültürel, politik, sosyal, ekonomik ve eğitimsel geçmişi ve deneyimleri göç ettiği ülkelerde uyum sağlamalarını güçlendirmekte ya da kolaylaştırmaktadır” (Şahin, 2001, s. 63). Bu anlamda özellikle trajik olaylara dayanan zorunlu göçler veya sürgünlerle oluşan diasporalar klasik diasporanın zeminini teşkil ederken, işgücü göçleri, geç dönem modern göçler (iş-finans, profesyonel, öğrenci ve emekli göçleri) ise modern diasporaların zeminini teşkil etmektedir.

Değerlendirme çerçevesinin bir başka unsuru ise diasporik bilinçtir. Klasik diaspora içerisinde diasporanlar daha ziyade merkezîyetçi ve hiyerarşik bir yapı içerisinde cemaat liderlerinin yönlendirmeleri ve retoriklerle biçimlendirilirler. “Çoğulcu, farklılık gösteren sivil toplumların tersine, kültürel cemaatler kendi içlerinde çok az farklılaşma gösterir. Hatta sığınak, dayanışma, kesinlik ve koruma sunma yetileri ve güçleri tümüyle cemaatçi karakterlerinden, bireysel projeleri silen kolektif sorumluluklarından ileri gelir.” (Castles ve Miller, 2008, s. 93)

Bu bağlamda

“[İ]kincil konumdaki özneler, değişmez bir şekilde, kendileri için başkalarının biçilen rolleri(...) sonsuza dek oynamalarının beklendiği gerekli bir otantikliğin basmakalıp durağanlığına hapsedilir. (...)En nihayetinde de ikincil olanı ebedi otantiklik rolüne mahkûm eden doğal sonuç, başarının zaman altında olmasıdır: Otomatik olarak ihaneti düşündürür. Bu kısıtlayıcı otantiklik ve ihanet düzenlemelerinde, kendiliğın daha başka anlamlarının gerçekleştirilebileceği daha geniş kültürel, tarihsel ve ekonomik ilişkiler yeterince gelişmeden haczedilir. İfade ve temsil, farazi bir temsilin kolektif yükünü ve birliğini desteklemeye zorlanır. (...)Bir kimlik duygusu oluşturmak, bir ses bulmak ve siyasi ve kültürel bir yer iddiasında bulunmak için bir mücadele patlak verir.” (Ataman, 2012, s. 58-59)

Dolayısıyla klasik diasporalarda anavatanın ihtiva ve ima ettiği her şeyin varoluşun anakarası olarak ele alındığı, sosyolojik bakımdan putlaştırıldığı söylenebilir. Oysa modern diasporalarda gelişimci bireycilik³ doğrultusunda sembolik bağlarla korunan bir diasporik bilinç söz konusudur. “Modern politik ve sosyal kuram zemininde kimliğin özcü ve yapısalcı tanımı sabitken, post-modern söylemde kimlikler melezleşmiş, esnek ve akışkan bir olgu haline gelmiştir.” (Işın ve Wood’dan aktaran Öner Şirin vd., 2012, s. 478)

Modern diasporik kimliklerin küreselleşmeyle ve post-moderniteyle yaygınlaştığı düşünüldüğünde içeriklerinin de küreselleşmenin temel karakteristiklerini yansıtmaması kaçınılmazdır. Nitekim diasporalar (diasporada yaşayanlar) giderek tözcü zihniyetlerin etkisinden kurtulmakta yalnızca doğru olduğunu düşündükleri konularda diasporanın taleplerinin oluşturulmasına ve savunulmasına katkı sağlamaktadırlar. Bu “(...) cemaatsel ağların ve kurumların kurulması, yerleşik hale gelmek ve yeni bir kimlik oluşturmak adına en azından bilinçli bir karar anlamına gelmektedir.” (Castles ve Miller, 2008, s. 306) Dolayısıyla bilinç söz konusu olduğunda modern diasporaların bireyin özgür iradesi ve istemli katkısına dayanması, klasik ve modern diasporaların tespit edilmesinde önemli bir veri sağlar.

Ulus-aşırılışma çerçevesinin bir başka önemli elemanıdır. Küreselleşme ve post-modernite ile iç içe gelişen bir süreç olan ulus-aşırılışma, ulus-devletlerin ve modernizmin merkezîyetçi iktidar yapılarının ve çatışmacı toplum modellerinin giderek etkisizleşmesini sağlamaktadır. Özellikle kültürel çeşitlilik, egemenliğin ekonomik, siyasi, kültürel ve özellikle de teknolojik etmenler dâhilinde ulus-aşırı alanlarda parçalanmasını ve çözülmeye başlamasını ivmelendirmiştir. Böylece diasporalar, ulus-aşırılışmanın, sivil yapılar, yerel-küresel hareketler ve teknolojiyle birlikte en önemli şekillendiricisi haline gelmiş ve “diasporalar ulus-aşırı alanların örnek toplulukları haline” gelmişlerdir. (Tölölyan, 2012, s. 4).”

218

Öte yandan “ulus devlet sınırlarının geleneksel anlamının değişmeye başlaması ve küreselleşmeye ilişkin süreçler devletlerin egemenlik gücünü zayıflatıyor gibi görünse de, başka bir açıdan bakıldığında aynı süreçler devletlere yurt dışında yaşamakta olan vatandaş ve soydaşları ile farklı şekillerde iletişim kurma fırsatı vermektedir.” (Şenay, 2003, s.3) Böylece “ulus-aşırı alanda meydana gelen siyasi faaliyetler, diasporik siyasetin mantığı aracılığıyla konuya ilişkin anlamı iyice güçlendirmektedir.” (Laguerre, 2006, s. 163) Dolayısıyla ulus-aşırılışmanın karıştırıcı ve bağlayıcı etkileri, demokratik ve diyalogik bir toplumsal düşüncüyü giderek daha ön plana çıkartmakta ve böylece modern diasporaların farklılıklarla birlikte ortaklaşmanın bir modeli olarak dikkat çekmesine yol açmaktadır. Klasik diasporalar merkezîyetçi, kapalı, hiyerarşik, ötekileşmeyi besleyici ve çatışmacı toplumsal yapılara verdiği katkıyla yerelin küreselle harmanlandığı ağ toplumlarında (Castells, [2005] 2013, s. 621-633) modern diasporalardan ayrılmaktadır.

Diğer bir ayırt edici unsur ise vatandaşlıktır. “Kapitalizm öncesinde tabii olma şeklinde gerçekleşen biçimsel tanımlama, kapitalizmle birlikte siyasi otoriteye karşı bireysel yükümlülüklerin yanı sıra hakların da olduğu bir dokuya” (Tol, 2006, s. 31) ulaşmıştır. Bu bakımdan vatandaşlık, “belli bir an veya türdeki etkileşime içeriden biri olarak kabul edilebilirlik değil; genel soyut, kalıcı ve bağlam-bağımsız bir biçimde devletin üyesi olarak tanımlanmak demektir” (Brubaker, 2009, s. 53). Bu durum kavramın, “bireyin devletle olan ilişkisinde sahip olması gereken hakları ve yerine getirmesi gereken

yükümlülükleri ifade eden anayasal” (Kaya ve Özdoğan Göksu, 2003, s. 150) bir nitelik kazanmasını sağlamaktadır.

Bu haliyle vatandaşlık, bireyin birim olarak devlete içkinleştirilmesini sağlayan bir tanımlamadır. Siyasi ve kavramsal bir eşitliği esas alır. Toplum ve devlet arasında kurulan ilişkinin bağlaştırmacı, ulus ve toplum kavramlarının sistem içerisindeki kanonu rolündedir.

Öte yandan vatandaşlığın küreselleşme ve ulus-aşırılışmanın etkisiyle dönüşüme zorlandığı ve bu durumun ulus-devlet üzerinde baskı yarattığı açıktır. Zira bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde vatandaşlık,

“(...) geleneksel yönlerini geride bırakarak insan hakları gibi evrensel hakları işaret etmeye başladı. Küreselleşmeyle birlikte dünyada sosyal hareketlilik arttı. Bu da yeni aidiyet arayışını beraberinde getirdi. Ulus-devlet buna somut bir çözüm üretilmediği için, kendisiyle özdeşleştirilen vatandaşlık, alternatif hak söylemleriyle sorgulanmaya başladı” (Turner’dan aktaran Esendemir, 2008, s. 30). “Hakların evrensel tanımı bütün insanlık için temel bir ihtiyaç haline geldi. Çünkü göç (...) melezleşme(...) harmanlanma(...) küreselleşme ile birlikte devletlerarası sistem işlemeye başladı. Bu sistem de insan hakları gibi sınırları aşan değerlerin kabulünü beraberinde getirdi” (Esendemir, 2008, s. 30)

Diasporalar küresel harmanlanma ve ulus-aşırılışmanın örnek toplulukları olduğundan, vatandaşlığın hak ve özgürlük söylemleriyle yeniden biçimlendirilmesi konusunda önemli roller üstlenmeye başladılar. Diasporanın gerek bireysel kalifikasyonu gerekse de birlikte iş yapabilme gücü dolayısıyla ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlara etki ederek gerçekçi sonuçlar alması – kısa vadede değilse de uzun vadede- mümkün hale geldi. Nitekim Almanya’nın kan bağına dayalı vatandaşlık yasasında genişlemeye gitmesi (Berlin Türk Büyükelçiliği Çalışma ve Sosyal Güvenlik Müşavirliği, http://www.calisma.de/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=24&Itemid=63 Erişim: 10.08.2014) diasporaların oynadığı rol ve yarattıkları etki, onların bu konuda ne denli önemli ve büyük işler başarabileceğinin somut göstergesidir.

Fakat bu noktada özellikle yabancıların veya azınlıkların entegrasyonunu öne çıkaran asimilasyon politikalarıyla, vatandaşlığı eşit siyasal tanınma noktasından dışlayan yeni sadakat biçimlerine ve kültürel indirgemecilik (imtiyazlı vatandaşlık ve çok-kültürlülük modelleri gibi) boyunduruğuna alınmaları, tehlikeli bir yeni kapanma durumu yaratmıştır. Hatta “Batılı ülkelerde yeni sosyal aktörler olan diasporik grupları kamusal-siyasal alana dâhil etmek için kullanılan çok-kültürcülük ideolojisi, siyasal iktidarların başvurdukları yeni tür bir milliyetçilik” (Kaya ve Özdoğan Göksu, 2003, s. 150) olmanın ötesine geçememiştir.

Bu nedenledir ki modern diasporaların etkileşimlere, diyaloga ve gelişime açık yapıları, mesken ülke ilişkiler sözü konusu olduğunda, modern diasporaların yaşama, yayılma ve gelişme şansını artıracak ve düzenleyici,

disipline edici ve ötekileştirici vatandaşlık düzenlemelerine karşı mücadele edebilecektir. Burada kısa vadede ulus-devlet varoluşsal bir güç gösterisinde bulunsa da, uzun vadede vatandaşlığın insan hak ve özgürlükleri üzerinden azınlıkların ve diasporaların ekonomik, toplumsal ve siyasal talepleriyle dönüşüme uğraması kaçınılmaz görünmektedir.

Modern diasporaların son önemli parametresi ise organizasyon-mobilitedir. Organizasyon esasen, “işbölümü ile paylaşılan bir amacı yerine getirmek için bir araya gelmiş ve bilgi tabanlı karar verme süreçleri ile birbirine bağlanmış insanlardan oluşan ve sürekliliği olan” (Galbraith, 1997, s. 3) yapıları ve süreçleri ifade eder. “Organizasyonlar, topluluk, toplum ve aileden farklı olarak” (Drucker, 1995, s. 85) spesifik amaçlara yönelik olarak düzenlenmiştir.

Şu halde organizasyonların geleneksel kültüre dayalı değerler ve kapalı bir sistem ile işlevselleşmeleri ve yeni sistem içerisinde organizasyon-bilinç-mobilizasyona dayalı gevşek bir yapı kurabilmeleri mümkün değildir. “Kültürel ve siyasal etkileşim, kültürel transfer ve toplumsal kabul ve dışlanmanın karmaşık süreçleri etrafındaki pazarlıklar sonucu oluşur. (Dolayısıyla) Artık tek etnili bir topluma (bu daima bir mittir) geri dönüş söz konusu olmadığından, homojen ve statik bir kültüre de dönülemez.” (Castles & Miller, 2008, s. 335) Kapalı ve geleneksel bir yapı özellikle de hızla değişen bir atmosferde yakıt alamaz ve entropi kanunları gereği kendi kendini tüketir. Modern diaspora yaklaşımlarını zorunlu kılan birkaç parametreden biri de işte bu gerçektir.

Diğer taraftan “iletişimin kurulmasının yanında, bu insan grubunun birlikte çalışmak için istekli olması gerekmektedir. Bireysel isteklerin daha iyi bir şekilde sahip olunan yetenek veya kaynakların birleşimi ile giderilebildiğini anlayan iki veya daha fazla insan arasındaki etkileşim, organizasyon için zorunlu koşuldur.” (Hicks & Gullett, 1974, s. 25) Bilincin işlevi ve önemi de burada yatmaktadır.

Bilinç, amaçlar ve hedefler için bir araya gelmeyi, birlikte uzlaşa ve gerekirse hiyerarşi içerisinde hareket etmeyi olanaklı kılmaktadır. Buna ek olarak “birlikte çalışma ya da işbirliği isteği de bir diğer önemli unsur ile ilgilidir. Söz konusu insan grubunun ortak bir amacının olması. İnsanlar ortaklaşa hareketin daha avantajlı olduğunu kabul ettikleri için bir organizasyon dâhilinde eylemde bulunmaktadırlar.” (Bedeian, 1984, s. 2) Nitekim diasporalar organizasyonların başarılı bir örneğini teşkil ettiğinden aynı çerçevede içerisinde ele alınmaları bir gerekliliktir.

Modern anlamda bir diasporanın organizasyon başarısı bir dizi başka etmenle ilgilidir. Bu bakımdan diasporaların organizasyon başarılarının altında sosyal sermaye, bilinç, bilişim olanakları ve baskı grubu bağlamında sağlıklı bir sistem omurgasının bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Neticede modern diasporalar gevşek bir kolektif örneğidir. Kapalı ve muhafazakâr bir yapıda olmadığından değişimlerden etkilenmeye fazlasıyla açıktır. Çevre ile

yüksek bir etkileşime sahip olan diasporaların ellerindeki en önemli strateji, kaynaklarını en iyi şekilde organize etmek ve en yüksek verimi almaktır. Burada toplumsal bir olgudan söz edildiği için bireyin özel ile kamusalın birleşimi yoluyla politikleşmesi ve bireylerin sorun ve ihtiyaçlarının görünür kılınarak kolektifin bir talebi haline getirilmesi önemlidir. Bu bakımdan bilişim olanaklarının ortaya çıkışında ve bilinç inşasında da rol oynayan sosyal sermaye, üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Zira diasporalar açısından sosyal sermaye informel-örgütlü bir iletişim ağı olmasının yanı sıra insan ilişkilerini de taşıyan ve aktaran duygusal bir bağlantıdır. Yani;

“Sosyal sermaye, bir prototipik ara bağlantıdır. (...) İnsanların ya da grupların bağlar içerisinde hedeflerine ulaşmalarına yardım eden bütün kaynaklar ile aktörlere, grupların ve sembolik toplulukların kaynaşmasında bir mekanizma işlevi gören ağlar ve örgütler içerisinde işbirliği yapmalarını sağlayan sermayelerdir. Bu nedenle sosyal sermayenin iki yönü vardır. İlk olarak sosyal sermaye birey ve kolektif aktörler için bir kaynaktır. Bunun anlamı sosyal sermayenin, belirli ve arzu edilen kaynakların sahibi olan insanlara kapı açma hizmetinde bulunduğu.” (Faist, 2003, s. 147)

Diasporanın Sınıflandırması

Diasporaların sınıflandırması ve dolayısıyla da anlamlandırılması için kullanılacak modellerden bazıları; Kaur ve Hutnyk gibi (Kalra, Kaur & Hutnyk, 2005, s. 12) pek çok akademisyenin çalışmalarında kullandığı Cohen’in (1997) diaspora sınıflandırması, Michel Bruneau’nun (2009) sınıflandırması ve Kim Butler’ın (2001) sınıflandırmasıdır. Bunlar, diaspora çalışmalarında pek çok eserde karşılaşılan sınıflandırmalardır bu başlık altında bu üç sınıflandırmaya yer verilecektir.

Sınıflandırmalardan ilki olan Cohen’in sınıflandırmasında diaspora, beş ayrılarak açıklanmaktadır (Cohen, 1997, s. 178). Cohen’in pek çok meslektaşı tarafından da kabul gören bu sınıflandırmasına göre diasporalar; trajedi (victim/refugee) diasporası, kolonyal (imperial/colonial) diaspora, emek (labour/service) diasporası, İş (trade/business/professional) diasporası, post-modern (cultural/hybrid/post-modern) diaspora olmak üzere ayrılanmaktadır.

Buna göre, trajedi diasporası için belirleyici etmenler; soykırıma uğratılmak, etnik temizlik ve sürgün edilmektir. Cohen (1997) bu kapsamdaki diasporalara örnek olarak Yahudiler, Afrikalılar, Ermeniler, İrlandalılar, Filistinliler’i vermektedir.

Kolonyal diasporalar, Antik-Yunan’daki anlamını karşılayan biçiminde ekimin tohumların savrulup dağılmasıyla gerçekleştiği bir kavramsal çerçeveye denk düşmektedir. Tıpkı Yunan’da ve Roma’daki gibi anayurttan (polisten) ayrılanların oluşturduğu diasporaları tanımlamaktadır. Bu tür diasporalara örnek ise Antik Yunanda yaşayanlar, Britanyalılar, Ruslar, İspanyollar, Portekizliler, Hollandalılar verilebilir. (Cohen 1997, s. 178)

Emek diasporaları, Cohen'in gözünde nakil (transplant) işlemi ile özdeşleştirilmektedir. Buna göre diasporanın mesken ülkenin toplumsal yapısı ve sistemine ne derece uyum sağladığı, mesken ülkenin diasporaya karşı nasıl tepki verdiği işgücü diasporalarının varlık kazanmasında etkilidir. Bu diasporaların en bilinenleri, Hintler, Çinliler, Japonlar, Sihler, Türkler, İtalyanlardır. Ayrıca bu noktada Türklerin genel bir algı olarak işgücü diasporası olarak kabul edildiği belirtilmelidir. (Cohen 1997, s. 178)

İş diasporaları, ticaret, iş ve profesyonelleri çeken fırsatlarla belirlenen diasporaları betimlemektedir. Bu örnekte diasporalar genellikle tüccarlar, girişimciler arasında bu tip diaspora çok yaygın bir durumdur ve diasporanın burada köken ülkeden ayrımı gibi bir durum söz konusu değildir. Anavatanla doğrudan ve formel bir bağlantı mevcuttur. İş diasporalarının örnekleri olarak ise, Venedikliler, Lübnanlılar, Çinliler, Hintler, Japonlar gösterilebilir. (Cohen 1997, s. 178)

Cohen'in son sınıflandırmasındaki son başlık ise post-modern diasporalardır. Post-modern diasporalar; göç akımlarının sürekli yenilenen ve yenileyici niteliği ile hem köken hem de mesken ülkelerde meydana gelen değişimlerin etkisindeki kültürel unsurların taşınmasını sağlamaktadır. Buradaki tanımlama ulus-aşırılığa ve küreselleşme ile oluşturulan ağlar ve bağlara vurgu yapmaktadır. Cohen'e göre bu tip diasporaların en bilinen örnekleri ise, Karayıblılar, Çinliler, Hintlerdir. (Cohen 1997, s. 178)

Diğer taraftan Michel Bruneau (Bruneau, 2009, s. 39-41) ise, diasporaları dört kategori üzerinden ele almaktadır. Bruneau'nun sınıflandırmasına göre diasporalar; girişimcilik, politika, din veya etnisiteye referans yapan temel ayrımlara sahiptir. Buna göre Bruneau da, girişimcilik ile tanımlanan diasporalar; bir girişimci havuzu etrafında şekillenmektedir. Girişimcilik bu tipte yeniden üretimin bir merkezi olarak yer alır. Bu diasporalar daha ziyade kolonizasyon ve emperyalist akımlarla ortaya çıkmaktadır. Bruneau bu diasporanın en önemli örnekleri olarak Çin, Lübnan ve Hint diasporasını vermektedir.

Politika ile tanımlanan diasporalar, siyasetle ilişki içerisinde oluşan bir yapıdır. Bruneau'ya göre bu tür diasporaların oluşumu köken ülkenin bir dış güç tarafından zaptedilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu diasporanın mensuplarının en büyük arzusu ve tutkusu bir ulus-devlet kurabilmektir. Politik bağlamı diasporanın en önemli ve bilinen örneği Filistin diasporasıdır.

Din referanslı diasporalardaysa tüm kümelenme ve örüntü din ve belirli bir dil etrafında olmaktadır. Yahudi, Yunan, Ermeni ve Asuri-Süryani diasporaları bu türden diasporalardır. Burada din monolitik ve kutsal metinlerin veya ayinlerin dili temel unsurdur. Bu tür yapılarda sinagog ve kiliseler, ulus-devletlerin ortaya çıktığı noktada güçlenmeye başlamışlardır.

Etnisiteye referans veren diasporalar, ırk ve kültür etrafında örüntülenmektedir. Bu noktada bir kimliği paylaşımak anlamında siyahi diasporası en önemli örnektir. Bu diaspora türünü diğerlerinden ayıran ilk unsur belirli bir topluma veya coğrafi kökene dayanmamasıdır. Bu tipte diaspora bir hiyerarşi ve bütünlük arz etmez. Diasporadakiler daha serbest, gevşek yapıdadır ve örgütsel, yapısal bir biçimleri yoktur. Küçük topluluklar halinde dağılmışlardır. Diaspora ile yerli halk arasında evlilik benzeri temaslar olmasa da hakim kültürden alınanlar kültürel melezleşmeyi⁴ yaratan mantığı oluşturmaktadır

Öte yandan bunların dışında Butler'ın makalesinde yer verdiği çok açıklanmamış ve kısa bir sınıflandırma daha vardır. (Brinkerhoff, 2009, s. 34) Buna göre diasporalar, esaret diasporası, sürgün diasporası, fetih diasporası, arza dayalı/seçilmiş göç diasporasıdır.

Esaret diasporası, kapsamı kölelik olan bir diasporadır. Anavatana dönüşün önündeki en önemli ve aktif engeli teşkil ettiği zora dayalı bir yer değiştirmeyi açıklamaktadır. Bu travmatik varoluş dolayısıyla zaman içerisinde anavatanla gelişecek bağlar ve ilişkiler, kültürün yeniden aktarımına hatta otantikliğin yeniden inşasına hizmet edebilir. (Butler, 2001, s. 200)

“Sürgün diasporası; sömürgecilik ve fetihler bazen tüm devletin ve milletin yok olmasıyla sonuçlanabilir. (...) Daha nadir görülen durumlarda ise kazanan devlet mağlup devletin vatandaşlarını kabul etmez ve onları diasporaya zorlar.” (Butler, 2001, s. 200,201) Bu noktada Butler zorunlu ve istemli göç arasında bir ayrıma gider. Zira ona göre, yurttan ayrılma türü etnik grupların kültürlerine ve anavatana bağlı kalmalarını veya mesken ülke toplumu toplum içindeki asimilasyon süreçlerini ve bu sürecin sonuçlarını etkileyebilir.

Göç diasporası, Butler açısından köken ülkeden kesin bir kopuşa denk düşer. Bu diaspora türü, bireysel girişimlerin kümülatif bir sonucu iken, diğer diaspora türleri toplumun tamamının ortak kararlarıyla ilişkili biçimde gelişmektedir. Göç diasporası bakımından değerlendirilmesi gereken “(...) diğer bir noktada bu yeniden yerleşme türünün diasporanın yapısını nasıl etkilediğidir. Bir toplumun bir diaspora kimliği oluşturması ve gruplar arası ilişkiler kurması uzun zaman alabilir. Bu kısmi olarak, her ikisinin de fiziksel olarak 19. Yüzyıldan bu yana var olmasına karşın anavatanları dışındaki İtalyanların ve İrlandalıların neden ancak kısa bir zaman önce kitaplarda diaspora olarak adlandırıldığını açıklar.” (Butler, 2001, s. 200,201)

“Fetih diasporası, köken ülke konumundaki ülkenin siyasi ve ekonomik kontrolü tesis etmek ve süreç içerisinde kendi kültürünü empoze etmek için yurttaşlarını başka bölgelere göndermesi ile ifade edilmektedir. Butler için bu

⁴ Melezleşme konusunda daha fazla bilgi için bkz: Brinkerhoff, Jennifer (2009) Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement, Cambridge, UK: Cambridge University Press. s. 55

türün en belirgin örnekleri, Osmanlılar ve Romalılar'dır. Yine ona göre, imparatorlukların gücünü belirleyen en önemli etmen maddi kaynakların kontrolü olduğundan, birçok imparatorluk aynı zamanda bir ticaret diasporası türü olarak da düşünülebilir. (Butler, 2001, s. 202,203)

Görüldüğü gibi, diasporaların sınıflandırılması hususunda üzerinde uzlaşmaya varılmış bir düşünce olmamakla birlikte Cohen ve Butler'ın sınıflandırmalarının pek çok araştırmacı tarafından veri kabul edildiği söylenebilir. Ancak belirtmek gerekir ki, diasporanın ne şekilde sınıflandırıldığı öncelikle ona hangi yaklaşım (klasik/modern) perspektifinden bakıldığına ilişkin bir sorundur. Zira diaspora yaklaşım bağlamımız ona ilişkin araştırma ve değerlendirme amaçlarımızı belirleyecek, elde ettiğimiz sonuçları analiz edeceğimiz bilgisel ve yöntemsel çerçeveyi tayin edecek ve diasporaya ilişkin elde ettiğimiz sonuçlarından yaptığımız çıkarımları etkileyecektir.

Bu bakımdan diasporaların sınıflandırmasında, hangi diaspora grubu veya gruplarını inceleyeceğimiz, hangi zaman aralıklarına bakacağımız, hangi sebep ve sonuç ilişkilerini ele alacağımız ve sorularımızı hangi yaklaşım bağlamında özelleştirip, sınırlandıracağımız gibi somut unsurlar önemli hale gelmektedir.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dünyada küreselleşmenin etkisi ile ortaya çıkan modern/post-modern karşılaşmalar, modern alanın dokusunda bozulmalar yaratmış, giderek kimliksel ve kişisel taleplerin siyasallaşması ve kamusal alanı işgal etmesi sonucunu doğurmuştur.

Ulus-devletlerin modernist, nesneleştirilmiş birey ve toplum düzeni, küreselleşme tarafından beslenen ulus-aşırılığa ve post-modern itirazlarla bozulmaya başlamıştır. Tayin ve tanzim edilmiş modüler toplum modellerinden, kozmopolit ve diyalojik yeni toplumsallıklara geçilmektedir. Yaşanan dönüşüm süreci ile birey, modernizmin ayrıştırılmış alanları içerisindeki modüler inşa nesnesi olmak durumunu giderek gerçek anlamda özne olmaya doğru bükmeye başlamıştır.

1900'lerin son çeyreğinden itibaren bakış açılarında ortaya çıkan bu değişim, diaspora düşüncesinde de büyük bir değişimi beraberinde getirmiştir. Bu anlamda diasporalar, yeniçağın toplumsal biçimlerinden biri olarak siyasal, ekonomik ve kültürel alanı etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Kapalı ve geleneksel yapılarından sıyrılmaya başlayan diasporalar, bireysel ve kolektif anlamda sosyal ve kültürel sermayesini artırarak çevreden merkeze doğru yönelmiştir. Bu andan itibaren diaspora, değişen koşullar sayesinde kategorizasyonun, ayrıştırmanın ve sterilizasyonun faydacı birer bileşeni değil, diyalojik bir demokrasi ve kültürler-arası toplumsal yaşama iradesinin paydaşları haline gelmeye başlamıştır.

Bu çerçevede, politikleşen yeni yapısıyla diasporanın liberal, insan hakları ve ulus-aşırı toplumsallığı vurgulayan bir vatandaşlık tanımı geliştiren modern

ve post-modernin keşişimindeki bir olgu, yeni çağı anlamaya ve yakalamaya yönelik eşsiz bir sosyolojik kavram halini aldığı görülmektedir.

Yaşadığı değişim süreci içerisinde artık ulus-aşırı evrenin vaz geçilmez birimlerinden biri haline gelen diasporalar, yeni toplumsal ve siyasi düzen içerisinde bir regülasyon birimi gibi davranmaktadır. Bu bakımdan yerleşik düzenlerdeki dönüşümün yavaşlığına rağmen diasporalar, ulus-aşırı alanın çekim gücünü artıran belirleyici bir unsur haline gelmektedirler. Diasporaların toplumsal yapı içerisinde kurdukları ağlar ve bağlar, diyalojik yani karşılıklı konuşmaya ve birbirini tanıyıp gelişim kaydetmeye dayalı demokrasi anlayışının önünün açılması için fırsat yaratmaktadır.

Bu çalışmada diasporanın teorik yönüne ışık tutulmuş ve siyasi tahliller arasında ihmal edildiği düşünülen sosyolojik-psikolojik zemini açıklamaya çalışılmıştır. Diasporanın klasik ve modern yaklaşım altındaki açıklamasını yapan çalışmamız, diasporaya ilişkin sınıflandırmaları ve modern yaklaşımın parametrelerini ortaya koyarak konunun sosyo-psikolojik köklerini açığa çıkarmaya ve siyaset ile ilişkilendirmeye çalışmıştır. Bu noktada görülmektedir ki, diasporaların siyasi ve ekonomik bir çerçeveyi aşan biçimde, disiplinler arası bir anlayışla ele alınmaları, sağlıklı bir diaspora araştırması yapılabilmesi için zorunludur. Kapsamı dâhilindeki parametrelerin alımlanabilmesi, diasporaya yönelik veya diasporayı da ilgilendiren politika yapım süreçlerinde doğru sonuçlar üretilmesi, sağlıklı kararlar alınabilmesi için önemlidir. Diaspora çalışmalarının ve devletin diaspora politikalarının teoriden ziyade sahadaki gereksinimlere göre şekillendiği Türkiye’de, diaspora teorisine ilişkin bu gibi çalışmaların Türk diasporasına yönelik gelecek çalışmalar için katkı sağlaması umulmaktadır.

Kaynakça

- Bruneau, M. (2009). *Diasporas, Transnational Spaces and Communities*; içerisinde Bauböck, Rainer; Faist, Thomas (der). *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, Netherland, Amsterdam: Amsterdam University Press;
- Alinia, Mino (2007). *Diaspora Mekanları: Kürt kimlikleri Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları*, Çeviren: Fahriye Adsay, İstanbul: Avesta Yayınları
- Ataman, Bora (2012). *Kozmopolitan Hayatlar-Diasporik Kimlikler*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık
- Butler, Kim (2001). Defining Diaspora: Refining A Discourse, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* <http://sites.middlebury.edu/nydiasporaworkshop/files/2011/04/Defining-Diaspora1.pdf> Erişim Tarihi: 16.04.2012
- Cohen, Robin (1997). *Global Diasporas: An Introduction*, London, UK: UCL Press
- Bruneau, Michel (2010). *Diasporas, Transnational Spaces and Communities*, *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, Editörler: Rainer Buböck, Thomas Faist, Amsterdam, Netherland: Amsterdam University Press
- Bedeian, Arthur (1984). *Organizations: Theory and Analysis*, The Dryden Press

- Berlin Türk Büyükelçiliği Çalışma ve Sosyal Güvenlik Müşavirliği (tarisiz)
http://www.calisma.de/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=24&Itemid=63 Erişim Tarihi: 10.08.2014
- Brinkerhoff, Jennifer (2009). *Dijital Diasporas: Identity and Transnational Engagement*, Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Brubaker, Rogers (2009). *Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Rubu*, Ankara: Dost Kitabevi
- Esendemir, Şerif (2008). *Türkiye'de ve Dünyada Vatandaşlık: Eski Sorular-Yeni Arayışlar*, Ankara: Birleşik Yayınevi
- Drucker, Peter F. (1995). *Değişim Çağının Yönetimi*, çeviren Zülfi Dicleli, İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları
- Hicks, Herbert, Gullett, C.Ray (1974). *Modern Business Management: A Systems and Environmental Approach*, New York : McGraw-Hill
- Faist, Thomas (2003). *Uluslararası Göç ve Ulus-aşırı Toplumsal Alanlar*, İstanbul: Bağlam Yayınları
- Faist, Thomas (2010). Diaspora and transnationalism: What Kind of Dance Partners?, *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, Editörler: Rainer Buböck, Thomas Faist, Amsterdam, Netherland: Amsterdam University Press
- Galbraith, Jay, R. (1997). *Organization Design*, Addison-Wesley Publishing Company
- Castles, Stephen; Miller, Mark J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Giddens, Anthony (1994). *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*, USA: Stanford University Press
- Goff, Patricia M. (2000). Invisible Borders: Economic Liberalization and National Identity, *International Studies Quarterly*, Vol. 44, No. 4, 2000/12
<http://www.jstor.org/discover/10.2307/3014032?uid=3739192&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101731150921> Erişim Tarihi: 18.01.2013
- Kaya, Ayhan (2000). *Berlin'deki Küçük İstanbul: Dıyşporada Kimliğin Oluşumu*, İstanbul: Bükre Yayınları
- Kaya, Ayhan; Özdoğan Göksu, Günay (2003). *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar: Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Kalra, S. Virinder; Kaur, Raminder; Hutnyk, John (2005). *Diaspora & Hybridity*, London, UK: SAGE Publications
- Laguette, Michel S. (2006). *Diaspora-Politics and Globalization*, NewYork, USA: Palgrave Macmillan
- Öner Şirin, Aslı N. ve diğerleri (2012). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Reis Michelle (2004). Theorizing Diaspora: Perspectives on “Classical” and “Contemporary” Diaspora, *IOM International Migration* Vol. 42 (2),
http://www.polsci.chula.ac.th/jakkrit/anthro/Borderland_files/Theorizing%20Diaspora.pdf Erişim Tarihi: 24.02.2013
- Safran, William (1991). Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, c.1, n.1
https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/diaspora_a_journal_of_transnational_studies/v001/1.1.safran.html Erişim Tarihi: 20.01.2013

- Sunata, Ulaş (2012). Diasporik Kimliğiniz Lütfen: ABD'deki Çin Diasporası içinde Öner Şirin, Aslı N. ve diğerleri (2012) *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayınları
- TDK Sözlük. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts Erişim Tarihi: 15.01.2014
- Tol, Eren Deniz (2006). *Dünden Bugüne Yurttaşlık: 21. Yüzyılda Yurttaşlık-Ulus Devlet ve Küreselleşme*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı
- Tölölyan, Khachig (2012). *Diaspora studies: Past, Present and Promise, Internaional Migration Institute/University of Oxford/Diasporas Programme*, Working Papers-Paper 55, Nisan
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Diaspora
<http://www.iom.md/index.php/programs/migration-development/diaspora>
Erişim Tarihi: 20.04.2014

ABSTRACT

Diaspora Theory and The Importance of Diaspora From The Aspect of International Relations

In this article, diaspora theory and its two main currents are introduced and one of them 'modern approach' is analysed. Modern approach is formed over the gains new meaning in an interactive manner with the facts globalization and transnationalism and emphasis to some factors such as interculturalism, dialogical sociality, individualism. So, the diaspora for the modern approach is a matter of democratization in the liberal system. Therefore this study focusing on diaspora by questioning of what and how of it self, discuss the basic parameters that form it and try to explain the main theme of modern approach in comparison with the classical approach. The diaspora studies as a separate discipline from migration is on the agenda in the world since 1980's but in Turkey expect for some very competent researchers and academics it did not arouse the interest required. In this sense, it is considered as a subject within the scope of the current migration and is doomed to be evaluated under a different disciplinary paradigms in Turkey. The study aims to give an explanation for theoretical context considered to be missing in Turkey, and revealed how modern approach important and functional in the terms of Turkey originated studies.

Keywords: Diaspora theory; International Relations; Turkey